

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLV

Св. 3–4 (2014)

Чланци

Грамматика и лексика

Употреба партикуле *све* у савременом српском језику
(АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ) 3

Дублетна образовања и хомонимске номинације
код етника и ктетика (од ојконима у Војводини)
(МАРИЈАН Ј. ЈЕЛИЋ) 19

Категорије броја и бројивости у називима за јела
у српском језику (БОЈАНА Н. ТОМИЋ) 39

О полисемији лексема које означавају делове људског тела
(АНЕТА А. СПАСОЈЕВИЋ) 51

Когнитивнолингвистичка анализа фразеологизама
с компонентом *глава* у српском језику
(ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ) 69

Прилог историји књижевног језика

Творбена структура именица у поезији Јована Дошеновића
(АНА З. РАНЂЕЛОВИЋ) 89

Студије српског језика у иностранству

Лекторат српског језика на Филозофском факултету
Универзитета Коменски у Братилсави
(ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ) 105

П р и к а з и

Деветнаести том Речника САНУ (МАРИЈА С. ЂИНЂИЋ)	115
Бојана Милосављевић, <i>Ојоварање као јоворни жанр свакодневне комуникације</i> (СВЕТЛАНА М. СЛИЈЕПЧЕВИЋ)	121
<i>Научни састјанак славистија у Вукове дане 43/1</i> (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	127
<i>Научни састјанак славистија у Вукове дане 43/3</i> (АНА З. РАНЂЕЛОВИЋ).....	135
Неколико речи о часопису <i>Окјџоих</i> (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141

АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ
(Филозофски факултет, Универзитет у Приштини
с привременим седиштем у Косовској Митровици)

УПОТРЕБА ПАРТИКУЛЕ *СВЕ* У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се на обимном и функционалностилски разноврсном корпусу савременог српског језика врши прагматичко-семантичка анализа партикуле *све*. Циљ нам је да утврдимо мјесто ове партикуле у систему партикула и да опишемо позиције у којима она реализује своје различите вриједности – градуативну, асеверативну и емфатичку.

Кључне ријечи: партикула *све*, градуативни интензификатор, асеверативна партикула, емфатички интензификатор, континуираност, неоčekиваност.

1. Лексема *све* у *Речнику српскохрватској књижевној језика* одређена је као прилог, иако се само у значењима 1 и 2а описује помоћу прилошких синонима 'стално, непрестано', односно 'стално, равномерно понављање истог бројног односа',¹ а у свима осталим стоји да *све* истиче или наглашава истовјетност састава нечега што се налази у великом броју (значење 2б), бројност нечега (2в), појачани степен напетости радње (2г), стални пораст особине (3), допусни однос (4а), могућност неке радње (4б), велику обимност или удаљеност (5), а може и да има вриједност 'само, једино' (6) (РМС 5: 666).

¹ И у РЈАЗУ *све* је одређено као прилог са значењем 'непрестано, без престанка', уз напомену да се ријеч у вријеме настанка рјечника почела употребљавати уз компаратив у значењу 'увијек више' (РЈАЗУ 17: 157).

Нијансу прилошког значења ријечи *све* приписује и М. Стевановић, премда је он сврстава у замјенице (Стевановић 1989: 26).²

С друге стране, у граматицама и радовима у чијој је основи функционални приступ језичким јединицама лексема *све* дефинисана је као партикула. Тако је на примјер она одређена у *Функционалној грамајици срјскохрвајској језика* И. Стевовића (1960: 159), као и у *Грамајици срјској језика за стјранце*, у којој се указује на њену двојаку вриједност – вриједност градуативне партикуле којом се истиче наредна ријеч и вриједност конверзационе партикуле са функцијом потенцирања значења цијелог исказа (Мразовић 2009: 482 и 502). Партикула *све* наводи се међу интензификаторским партикулама у *Грамајици хрвајској језика* уз напомену да је по значењу слична партикули *чак* (Силић–Прањковић 2005: 255).

С. Ристић партикулу *све* сврстава међу партикуле којима се исказује логички однос проширивања, и то проширивања „до потпуне обухватности појма“, при чему *све* то своје значење реализује као непрекидност у трајању, непрекидност у низу, истородност великог броја јединки, велику бројност и појачавање степена интензитета, а као секундарна може развити значења појачавања и ограничавања³ (Ристић–Радић–Дугоњић 1999: 114). М. Ковачевић у раду „Конструкције с приједлошким изразом *са све*“ указује на компоненту неочекиваности, која је заједничка партикулама *чак* и *све*, али истиче и да ова лексема у вези *са све* има значење социјативности, блиско значењу прилога *заједно* (Ковачевић 2006: 361–379).

Ослањајући се на претходна истраживања, изводимо сљедеће закључке. Индеклинабилно *све* припада партикулама, а не прилозима. Од замјенице од које је постала, ова партикула сачувала је значење *комјлейној обухвајања*, које у одређеним ситуацијама прелази у значење простирања, односно *констианјној расјаа или смањења* неке

² Стевановић запажа да је у примјерима типа *Све шо му неће ѿмоћи* [истицање М. С.] – ’замјеница’ *све* употребљена и „с прилошком, не само с придевском функцијом“ и да има вриједност прилога ’апсолутно’: *То му айсолујно неће ѿмоћи*.

³ С. Ристић у каснијим својим истраживањима истиче да је основно значење партикуле *све* „значење универзалне квантификације у смислу обухватности, око кога се организује језгро њеног пропозиционог значења са различитим семантичким и комуникативно-прагматским компонентама значења, од којих је на комуникативно-граматичком и семантичком плану посебно значајна компонента категоријалног значења очекиваности“ (Ристић 2009: 49–68).

одлике, при чему, некада мање, некада више, садржи и сему *неочекиваности*. Дакле, три основне прагматичко-семантичке вриједности ове партикуле јесу: обухватност, континуираност и неочекиваност.

У наставку рада указаћемо на међуусловљеност граматичке позиције и специфичног значења партикуле *све*, трудећи се да утврдимо мјесто ове ријечце у систему партикула у српском језику.

2. Партикула *све* у савременом српском језику најчешће се среће у позицији уз компаратив придјева или прилога, а може се, у извјесним случајевима, наћи и уз позитивни придјевски степен.

2.1. Партикулом *све* употријебљеном уз компаратив придјева и прилога успоставља се тзв. 'компаратив континуиране прогресивности', односно 'компаратив континуиране регресивности', за који је карактеристична тенденција сталног нарастања, односно опадања интензитета неке особине (Пипер и др. 2005: 853–854).

У наредним примјерима партикула *све* употријебљена је уз компаратив придјева који се налази у функцији предикатива (1), атрибута (2а) и предикатског апозитива (2б):

(1) Број страна посвећених читању је *све већи*⁴ (Бећковић: 154); [...] те очи, док она цела чуви, оне *све крупнијим* бивају (Настасијевић: 124); Популарност хумора и сатире код нас је *све мања* (Бећковић: 190); Дрхтавица је *све гласнија* (Ђосић: 9); *Све* сте *срећнији* што имате мање непријатеља (Бећковић: 71); Ситуација у свету је *све озбиљнија* (Бећковић: 235); Актуелни премијер Гордон Браун је *све непопуларнији* [...] (Побједа: 9);

(2а) Кад оно, као тиме осокољени, *све већа* сила их се згрне [...] (Настасијевић: 167); [...] рођиње *ситно* а затим *све крупније* боскање и пребацивање сталним порастом увреда (Lalić: 121); Удружење за заштиту медиокритета развија *све ширу* активност (Бећковић: 62); У крви и слави нових *све лепших* зора *ишчезавам* (Andrić: 118); Ријетки протести разбијали су се о ауторитет Ђуре Даничића и *све живљу* идеју југословенског заједништва с Хрватима [...] (Ковачевић: 140); „Дејли телеграф“ се осврће на тешке посљедице економске кризе у Зимбабвеу по *све угроженју* популацију афричких слонава [...] (Побједа: 11); [...] ово је *све чешћи* начин на који се појединци представљају (Политика: 6);

(2б) [...] ишло су за месецем који је тискао у страну облачак и дизао се *све поноситији* и *све сребрнији* (Секулић: 33); Melodija se, *све тиша* *nastavlja* (Andrić: 226).

⁴ Подвлачењем истичемо јединицу интензивiranу или интензификовану партикулом *све*.

У првом примјеру под (26) за именички појам се вежу двије квалификације које имају тенденцију сталног раста, тако да је партикула *све* употријебљена испред сваког од компаратива. Такви су и наредни примјери (3а):

(3а) Jedan široki lijevak spuštao se između dva komska brda zavijena oblacima i bivao sve uži i sve dublji prema nizini (Lalić: 161); [...] razlog zbog koga se odlučila na ovaj korak bili su sve veće i sve češće nesuglasice sa Sašom [...] (Kurir: 13) -

у којима се редуплицираном партикулом *све* сигнализира да су одлике, независно једна од друге, у сталном порасту. Међутим, када раст једне одлике условљава и раст друге, онда се *све* употребљава само испред првог компаратива, при чему се њиме појачавају обје јединице, као у примјерима (3б):

(3б) А ноћ све виша и шира, а чула човекова којим види кроз ту ноћ стострука су (Секулић: 13); [...] što duže zalazi u noć biva sve teži i mučniji (Andrić: 38); Из механе належе на врата све гласнији, разузданији ракијски жагор рабација [...] (Ђосић: 21).

Партикула *све* подједнако је честа и уз компаратив прилога – начинских, количинских и оних са значењем учесталости. Те појачане јединице најчешће имају адвербијалну функцију (4), а могу се јавити и у склопу семантичког језгра предиката са копулативним или семикопулативним глаголом (5):

(4) Три дуга паса оцрњавала га све горе [...] (Настасијевић: 184); Њу је све теже контролисати (Бећковић: 7); Само му оно злобно из очију све влажније заокреташе у тугу (Настасијевић: 206); Polako, a posle sve brže, svitalo је (Crnjanski: 106); Старији се почеше све забринуте сашапгавати [...] (Ђопић: 166); [...] Ančić се sve јасније i do sitnica сјећа тих дана i догађаја (Lalić: 79); [...] али се сада, остављен од људи, sve више спријателјујем s њима (Andrić: 36); Не волим га, то далеко сјећање, мучи ме све више [...] (Селимовић: 7); Do samog polaska он се некако sve мање надао а sve више прибојавао да ће се мајор Куковић рокајати [...] (Lalić: 86); [...] девојка се сваког дана све дуже задржавала у соби (Ђосић: 180); И ја све чешће пјесмом одговарам, разговарам и наговарам (Ђопић: 43); Све чешће се у штампи појављују написи и о тзв. црногорском језику (Ковачевић: 163);

(5) Nije bilo teško pogoditi да је „unutra“, u zatvoru, iz дана u дан било sve мање мјеста (Lalić: 118); Деце је све више (Бећковић: 28);

Чувара слободе је *све мање*, а слободе *све више* (Бећковић: 8); Примицасмо се, и зрака *све моћније* деловаше, да ни кутић изнутра не оста у нама таман (Настасијевић: 138); [...] i zbog toga sam se osećao *sve gadnije i gadnije* (Mihailović: 116).

У посљедњем примјеру под (5) интензификатор *све* стоји испред редуплицираног компаратива. Забиљежили смо још таквих случајева:

(6) Oраo се дизаo *sve више и више* (Bulatović: 198); То је сведочило о томе да је држава *све више и више* обезбеђивала потребе становништва увозом [...] (Политика 10. 8. 2008: 23); Рано се срео са напредним идејама, које су у његово село, у почетку слабије, а касније *све јаче и јаче* допирале преко напредних омладинаца [...] (Бећковић: 87); Од уста до уста поћи ће прича, од Бихаћа, па *све даље и даље*, до најудаљенијег села засеока и колибе у самој планини (Ђопић: 121); [...] он јој прилази *све ближе и ближе*, припија се уз лице, ураста у главу и у мраку истискује свест (Ђосић: 61); Кад збиља, крваве грашке по књигама. Испрва честе, онда *све ређе и ређе*, док напослетку једва би се по која накупила да кане (Настасијевић: 232).

Поступком редупликације већ појачаног компаратива постиже се његово јаче наглашавање и на семантичком и на стилском плану.

Интензификатор *све* може се наћи и између истовјетних компаратива, као у примјеру:

(7) Нико ме и никада није препречавао Вукашинова писма. После, кад су почела да стижу краћа и *све краћа*... Само је новац тражио (Ђосић: 34) -

у коме се први компаратив доводи у везу са његовим антонимом (*краћа њисма : дућа / дужа њисма*), док се поновљени компаратив *краћа* појачан интензификатором *све* не доводи у везу са антонимом нити са позитивним степеном, него управо са већ исказаним компаративом и означава да су писма 'краћа од краћих', а употреба интензификатора *све* указује на константно опадање дате особине.

С обзиром на то да у наведеним примјерима (1-7) на семантичком плану партикула *све* појачава јединице са значењем квалитета и означава степен заступљености особине исказане придјевским и прилошким компаративом, она припада групи **г р а д у а т и в н и х и н т е н з и ф и к а т о р а**.⁵ У функцији појачавања компарати-

⁵ Придржавамо се класификације интензификаторских партикула предложене у радовима Јањушевић Оливери 2010 и Јањушевић Оливери 2013, у којима се појам 'градуативне партикуле' своди на случајеве појачавање степена заступље-

ва употребљава се и партикула *још*, као и партикуле замјеничког поријекла *ѿим* и *ѿио*, које такође имају градуативну вриједност (Јањушевић Оливери 2013: 548).

На основу наведених примјера (1–7) може се извести закључак да интензификатор *све*, као појачивач компаратива придјева или прилога, садржај који наглашава *не доводи у везу се ѿозиѿивним сѿейеном особине или количине, неѿо уѿраво са њеѿовим комѿараѿивним сѿейеном, ѿри чему је ѿај ѿроцес расѿа или ѿјадања консѿанѿан и сѿреми своме максимуму, односно минимуму*. И управо по тим одликама интензификатор *све* разликује се од градуативног интензификатора *још*, којим се истиче да је нека одлика повећана или смањена у односу на позитивни степен,⁶ при чему се не упућује на њен даљи процес напредовања, односно слабљења. Градуативна партикула *ѿим* најсличнија је партикули *још*, с тим што ова прва увијек носи и нијансу узрочног значења, које је задато њеним инструменталним обликом.⁷ Партикула *ѿио*, с друге стране, посједује обиљежје оријентисаности на крајњи максимални, односно минимални степен, али је она лишена значења непрекидности, које је карактеристично за интензификатор *све*.⁸

2.2. За разлику од градуативних партикула *још*, *ѿим* и *ѿио*, које ту вриједност остварују једино уз компаратив придјева и прилога, интензификатор *све* може се употријебити и испред позитива придјева. Наша грађа показује да је за ову врсту појачавања поде-

ности неке особине, али не и на истицање било којег реченичног члана у односу на остале, како се то, при одређењу градуативних партикула, сугерише у *Грамаѿици срѿској језика за сѿранце* (Мразовић 2009: 477).

⁶ Д. Сааведра истиче да компаратив праћен партикулом *још* нема према себи антоним или пак компаративни степен него управо позитив (Сааведра 2008: 96). То илуструје и примјер: *Ќудно је, како је мало potrebno да будемо срећни и још ђудније: како нам баš то мало nedostaje!* (Andrić: 50).

⁷ Уп. примјер: А, *sem toga, pa baš i da odu u Rosiju? Tim ѿолје, остаће овде prost i neuk narod, pa će biti lakše sa njima* (Crnjanski: 13), у коме је могућа супституција партикуле *ѿим* интензификатором *још*, при чему значење остаје скоро сасвим исто.

⁸ У примјеру: Жеђ да се *ѿио више* уради, дочекивање белих зора са захуктаним енергијама, то је ритам пролазности (Секулић: 26) – *ѿио више* не значи да се уради више од уобичајене мјере (уп.: *још више*), нити да се ради тако да та мјера стално расте (уп.: *све више*), него управо да се уради колико је могуће највише. Због тога је компаратив праћен ријечцом *ѿио*, односно изразом *ѿио је моѿуће у Синѿакси савременоѿа срѿској језика* групе аутора одређен као 'гранични суперлатив могућег' – в. Пипер и др. 2005: 862.

сан само позитивни степен придјева *нови* (8а), који може бити и удвојен (8б):

(8а) А напoлју је падаo *све нови* сјај и нова боја, и небо и земља се прекривали лјепотом какве никад слutio нисам (Andrić: 101); (...) жена је проналазила *све нове* слике у сјећању [...] (Селимовић: 274);

(8б) Данју би дробњачки Guslar казивао *све нове* и *нове* пјесме [...] (Lalić: 119); Bosi Muharem гazi праšину и овчје брабонјке, а петао *све* више издужује шiju и гледа *све нова* и *нова* стада оваса и јagnјadi (Bulatović: 27); Језик није скуп навика стечених индуктивним учењем, него стваралачка креација, тј. непосредно произвођење *све нових* и *нових* изрека на основу коначног броја правила [...] (Ковачевић: 209).

Када се налази уз описни придјев *нови*, партикула *све* не указује на константни раст особине означене њиме, већ на непрекидност низања именских појмова на које се придјев односи.

3. Осим уз компаративни степен придјева и прилога и позитивни степен придјева *нови*, партикула *све* може се наћи и у позицији уз адвербијалне одредбе и зависне клаузе са адвербијалном функцијом.

3.1. Забиљежили смо примјере у којима ова партикула стоји испред адвербијала времена (9а) и мјеста (9б), али и испред оних који означавају начин и пропратне околности (9в):

(9а) Зато је и ћутао, *све досад* (Селимовић: 229); [...] гласови се укрштају, мешају, преклапају, као у неком монологу који траје вековима, *све до данас*, до почетка трећег миленијума [...] (Политика: 15); [...] прва озбиљнија археолошка ископавања започињу крајем 19. вијека, а постају посебно бројна средином 20-тог (sic) и промјенивим интензитетом се обављају *све до данас* [...] (Побједа: 12);

(9б) Paviљion су, саperi, bili украсили сuncokretima и gomila се беће stisнула *све до те леје цвећа* (Српјански: 22); [...] па се читава колона сјури у болницу и преплави је *све до последњег кревета и последњег рањеника* (Ђопић: 62);

(9в) Па каоно лопов с врећом, *све испотија*, бежи (Настасијевић: 169); Svaki се делић *све редом* ужиће и одговара сунцу као одзив на lozinku (Andrić: 225); А те исте, видело се и то, кад од јада прецрче мати, *све на смену* кришом долажаху да негују дете (Настасијевић: 191); Кад се и деси да добу на Душановац, иду *све по тројица* (Mihailović: 49).

Као интензификатор адвербијала, партикула *све* служи за то да укаже на непрекидност, односно сталност околности у којима се радња врши. Када се нађе уз адвербијале времена и мјеста, партикула

све истиче неочекивано велику временску, односно просторну удаљеност, када је она синонимична партикули *чак* (Ковачевић 2006: 369).

С друге стране, значење неочекиваности изостаје у случајевима када *све* наглашава садржај адвербијала за начин и пропратне околности, што ову партикулу удаљава од интензификатора *чак*. Употреба партикуле *све* у примјерима (9в) указује на то да се радња за *све* вријеме њеног трајања вршила на исти начин (*све испотија*, бежи), односно на њену поступност (Сваки се делић *све редом* ужиже; *све на смену* кришом долажаху да негују дете).

Партикула *све* у примјерима (9а-в) истиче континуираност која је у вези с реченичном предикацијом и, с обзиром на то да на плану контекста наглашава један реченични дио, у овом случају адвербијал, супротстављајући га осталим реченичним члановима, она има вриједност асеверативне партикуле.⁹ Када је употребијена уз адвербијале времена и мјеста са обиљежјем посредне мјесне, односно темпоралне детерминације, партикула *све* слична је асеверативно-пресупозицијској партикули *чак*, а од прагматичких јединица које у свом семантичком потенцијалу носе и обиљежје неочекиваности, у истој позицији се може употребити и партикула *још*. За разлику од партикуле *још*, која се употребљава уз адвербијале са значењем просторне или временске аблативности¹⁰ (нпр. (...) *jer mi još od jesenas* nemamo više zvona (Andrić: 37)), интензификатор *све* стоји уз адвербијале са ознаком адлативности – приближавања временском или мјесном оријентури (промјењивим интензитетом се обављају *све до данас*). Партикула *чак* се, с друге стране, може употребити у оба случаја (*jer mi чак од јесенас* немамо више звона; промијењеним интензитетом обављају *чак до данас*), с тим што је од партикуле *све* диференцира одсуство значења континуираности.

⁹ Асеверативну вриједност остварују партикуле којима се истиче да се одређена одлика, најчешће радња исказана предикатом, односи управо на појам уз који стоји партикула. Партикуле *баиш* и *управо* типични су представници ове групе партикула, у коју спадају *још* и ријечце *џаман*, *лично* и *ілавом* (Јањушевић Оливери 2014: 316).

¹⁰ Партикула *још*, осим тога, може стајати и уз јединице са значењем непосредне мјесне или временске детерминације, док је партикули *све* ускраћена та позиција. Тако у примјеру: Друг... рођен је у... у сиромашној сељачкој породици, у којој се *још у детињству* надахнуо љубављу према родној грудци (...) (Бећковић: 87) – партикула *све* не може заузети мјесто подвучене ријечце *још*.

3.2. Партикула *све* са асеверативном вриједношћу у нашој грађи је потврђена и уз адвербијалне клаузе са временским (10) и допусним значењем (11), мада се, засигурно, може наћи и уз друге типове адвербијалних клауза:¹¹

(10) I *sve dok nije stigao do parade*, nije više nikom dao mira (Crnjanski: 21); Били смо јој захвални *све док нису испричали* да је живјела и са непријатељским војницима (Селимовић: 212); [...] он се није враћао *sve dok se Mano Radonjić ne sjeti rakije i dok je Risto Obradović [...] najzad ne donese* (Lalić: 106); [...] „незграпно црвенило опеке“ које се пење од врата, преко лица, *све док и раздељак у белој коси не постане танка пурпурна нит* (Јовановић: 15); [...] пише Елизабет, која је желела да брачна превара остане „приватна ствар“ *све док таблоиди нису почели да оптужују Едвардса да је отац детета бивше љубавнице* [...] (Политика: 2); [...] хафиз Мухамед настави своје излагање, веома занимљиво, и веома сумњиво, о постанку и развоју живих бића, питање од значаја *све док има живих бића* и погодно за спорења [...] (Селимовић: 84); [...] гајићу наду *све док их будем налазио* (Селимовић: 260);

(11) Други народи у томе га, *све и да хоће*, не могу спријечити (Ковачевић: 32); *Све и да хоће* Срби и Хрвати се не могу раздвојити онолико колико би можда и желели [...] (Политика: 13).

Интензификатор *све* се употребљава само уз временске конструкције са везником *док*, које, као и адвербијали времена у простој реченици, притом имају значење временске терминативности. Међутим, за разлику од позиције испред адвербијала за вријеме у склопу просте реченице, *све* у улози интензификатора временске клаузе с везником *док* није замјенљиво пресупозицијском партикулом *чак*. Немогућност супституције ових двију партикула произлази из тога што је у наведеним случајевима неопходна прагматичко-се-

¹¹ Уп. примјере из Корпуса савременог српског језика: 2834547: Ili, austrijski desničarski političar Hajder zove se Jerg, ali je kod nas postao Jorg. *Sve zato što imaju* O (drugi neki U) sa dve tačkice gore; 7743991: On tvrdi da je Janjić “zloupotrebio poslaničku funkciju, a *sve zbog toga da Maju Đurović-Petrović postavi za direktora škole*”; 11644582: trebalo bi da uđe u našu zemlju gde bi ih opozicija sa cvećem dočekala u Bujanovcu i Nišu, a *sve da bi se stvorio utisak* da se i vojska stavila na stranu opozicije; 5388252: Ili, naizgled lakše: pletenje ustava, skretanje rečnog toka, ispiranje zlatonosnog peska pod užarenim saćem neba. *Sve da bi se iz prosejanih tona dobila pregršt praha od čijeg sjaja se zenice šire*; 16509254: rekavši da je sa koleginicama ovo radila po prethodnom dogovoru, a *sve kako bi povećale svoje prihode*. Наведени примјери показују да је у случају интензификације узрочних или посљедичних клауза интензификатор *све* обично потпомогнут емфатички употријебљеним везником *а*, или је пак зависна клауза поступком парцелације одијељена од основне клаузе.

мантичка компонента континуитета, односно константног трајања радње до одређеног момента, која није својствена партикули *чак*. Компонента неочекиваности потиснута је у други план.

С друге стране, у примјерима (11) у којима је *све* интензификатор концесивне клаузе, значење непрекидности се губи, и ова партикула се своди на значење неочекиваности, када је њен најближи синоним, можда и више него у случају наглашавања адвербијала времена и мјеста, управо партикула *чак*.

4. Када значењска компонента непрекидности постане секундарна или *чак* сасвим нестане, партикула *све* постаје језички знак којим се истиче неочекиваност неке појаве и став говорног лица који се може интерпретирати као увјереност, чуђење и сл. У тим ситуацијама ова партикула функционише као е м ф а т и ч к и и н т е н з и ф и к а т о р.¹² Препознајемо три типа околности у којима *све* служи за емфатичко појачавање језичких јединица.

4.1. У првом од њих интензификатор *све* заузима позицију и спр е д глагола ми ш љ е њ а, о с њ е ћ а њ а и з а п а ж а њ а:

(12) Једна заковрчила зулуфе, и *све бојећи се* нису јој како ваља, искриви врат у огледању где стигне [...] (Настасијевић: 132); То они шарџу, uplašili se, a ja slušam i *све mislim*: „Daj bože da tako bude!“ (Lalić: 185); У чијем присуству не можете ни да дишете нормално, *све мислећи* да сте нешто криви (Јовановић: 43); *Све* нам *се чини* да би око Жиче требало извести једну кружну алеју [...] (Секулић: 40); *Све* ми *се чини* да је сад готово (Ђопић: 130).

У реченицама наведеним под (12) партикула наглашава глагол и истиче став комуникатора према околностима садржаним у зависној изричној клаузи.

4.2. Интензификатор *све* има емфатички карактер и у конструкцијама са инструменталом карактеристичне појединости¹³ (13а), али и у склопу конструкција којима се исказује карактеристика пропратнооколносног типа (13б).

¹² „За разлику од осталих видова појачавања, који су усмјерени на пропозицијску компоненту говорног чина, тј. на оно што је исказом изречено, емфатички интензификатори модификују исказ на илокутивном плану, откривајући говорникову намјеру, односно став према ономе што је исказом саопштено“ (Јањушевић Оливери 2013: 548).

¹³ О конструкцији *са све* и њеном употребом уз инструментал карактеристичне појединости в. Ковачевић 2006: 361–379.

Таква употреба партикуле *све* карактеристична је само за разговорни и новинарски стил:

(13а) Осмислио сам, модерно говорећи, цео мултимедијални спектакл, са *све* пригодним поклончићима за посетиоце (Политика 10. 8. 2008: 24); Кажу да је његова раса много паметна, чак паметнија и од паса – рекао је Маџак док је певаџици уручивао поклон са *све* машницом (Kurir: 13);

(13б) Веља је бренд народњака такође изборио терањем новинара у место постања *све* пред укљученим ТВ камерама (Политика 10. 8. 2008: 6).

У обје групе примјера интензификатор *све* издваја карактеристичну и неочекивану појединост везану за неки појам, и могао би се замијенити интензификаторима *и њо* или *још*: рекао је Маџак док је певачици уручивао поклон са *све* машницом = поклон, и *њо/још* са машницом; Веља је бренд народњака такође изборио терањем новинара у место постања *све* пред укљученим ТВ камерама = и *њо/још* пред укљученим ТВ камерама. За разлику од примјера (13а), у којима се партикула налази у позицији између предлога *са* и инструментала који појачава, у реченици наведеној под (13б) интензификатор наглашава цијелу предлошко-падежну синтагму. На исту позицију претендују и дјелимични синоними емфатичке партикуле *све* у функцији наглашавања неочекиване појединости квалификативног или пропратнооколносног типа – интензификатори *и њо* и *још*. Оно што диференцира интензификаторе *све* и *и њо* у наведеним примјерима јесте значење неочекиваности својствено партикули *све*. Исто значење партикулу *све* приближава интензификатору *још*, који би се могао сматрати адекватном замјеном овог интензификатора у наведеним примјерима. Међутим, партикула *још* у тој својој функцији поред значења неочекиваности има и значење додавања, које је заправо у овом случају и диференцијална црта у односу на *све*, а осим тога *још* се може употријебити и уз друге типове детерминатора¹⁴.

4.3. Емфатичку вриједност интензификатор *све* има и када је употријебљен уз упитне замјенице и замјеничке

¹⁴ Исп.: Кад, на седам дана иза вести да су га моткама негде код жене претукли, жив се, и жењен још, појави (Настасијевић: 191); Требало је то видјети, и то изблиза, са самих врата, а *још* непозван, јадан ти крув од непросијане зоби! (Ђопић: 182); (...) nadali su se u početku da neće morati da, *još* pješke i pod stražom, prevale toliki put (Lalić: 144).

прилоге у склопу интерогативних исказа, односно реторских питања¹⁵, када указује на неочекивано велику бројност појмова, одлика и околности који су везани за исти процес радње. Тако ова партикула може појачавати именичке замјенице *ко* и *шта* у њиховим субјекатским (14а) и адвербијалним (14б) функцијама, затим придјевске замјенице (15), као и замјеничке прилоге (16):

(14а) Ко ме *све* није држао на оку, ко *све* није послушковао моју ријеч [...] (Селимовић: 241); А боже, шта јој *све* под иглом не излази [...] (Настасијевић: 121);

(14б) За шта сте их *све* оптужили? (Бећковић: 27); Чиме ће *све* велики одолевати и стојати, то је њихова ствар (Секулић: 59);

(15) А како је до тога дошло, и којим су се *све* манипулацијама и с којим циљем служили посебно Хрвати да би расрбили српски језик, најбољи одговор нуди управо ова књига (Ковачевић: 9); [...] utvrdili su da od penzije nema ništa jer su nove gazde firmi ko zna uz čija *sve* odobrenja i gledanje kroz prste, „zaboravili“ da im uplate doprinose [...] (Kurir: 14);

(16) Kud sam ja *sve* lutaо! (Andrić: 12).

Партикула *још* се и у овим примјерима јавља у улози конкурентног средства партикули *све*.

Интензификатор *све* прати и појачава и упитне замјенице које преузимају функцију зависних везника у односним објекатским клаузама:

(17) Ми никада не можемо знати шта *све* у телу или души страдалнога остаје неповучено у страдање [...] (Секулић: 90); Не бих знао тачно рећи шта сам *све* преживио, на каквој сам се ватри пекао, својој и туђој, шта сам *све* мислио и осјећао кад ме сустигла бура [...] (Селимовић: 175); Тешко је набројати шта се *све* може сматрати птицом (Бећковић: 169); Можемо само претпоставити каква су *све* климања потребна да би султан био задовољан (Бећковић: 138).

Без обзира на то да ли појачава упитну замјеницу или замјенички прилог који је дио просте реченице или пак представља везник, а самим тим и дио зависне клаузе, емфатички интензификатор *све* увијек се налази у постпозицији замјенице коју наглашава. У свим осталим случајевима овај интензификатор стоји испред јединице чији садржај појачава.

¹⁵ М. Бабић лексему *све* у овом типу екскламативних конструкција третира као универзални квантификатор – в. Бабић 2010: 116–118.

5. Спроведена анализа је показала да, у зависности од доминације једне од значењских компоненти (обухватање, континуираност, неочекиваност) и у односу на граматичку позицију члана који појачава, партикула *све* може имати тројаку вриједност – градуативну, асеверативну и емфатичку.

5.1. У случајевима који подразумевају континуирану прогресивност или регресивност одређене особине исказане компаративом придјева или прилога, партикула *све* функционише као градуативни интензификатор. Тада се њено значење приближава партикулама *још*, *иштим* и *иштио*. За разлику од партикула *још* и *ишим*, које градирају истакнуту особину у односу на позитив, партикула *све* наглашени садржај доводи у везу са компаративним степеном, при чему истиче да је процес раста или опадања константан и стреми своје максимуму, односно минимуму. Оријентисаност на крајњи максимални, односно минимални степен има и партикула *иштио*, с тим што је она лишена значења непрекидности, које је карактеристично за интензификатор *све*.

5.2. Када се партикулом *све* истиче обухватање или континуираност која је у вези с реченичном предикацијом, онда она има асеверативну вриједност. Овако употријебљен интензификатор *све* стоји уз адвербијале и адвербијалне клаузе, с тим што му је у позицији испред временског и мјесног адвербијала, као и испред концесивних клауза конкурентан интензификатор *чак*, који такође има значење неочекиване удаљености, одмицања у вршењу радње, али је лишен значења континуираности, иманентног партикули *све*.

5.3. Уколико значење неочекиваности превлада основно значење обухватања/континуираности, партикула *све* има вриједност емфатичког интензификатора, и то у позицијама испред глагола којима се исказују когнитивни процеси и осјећања, затим у склопу упитних реченица (реторских питања) као појачивач упитних замјеница, те испред релатора *ко* и *иштиа* у допунским клаузама. У реторским питањима се у истој функцији користи и партикула *још*, која је конкурентна партикули *све* и када наглашава карактеристичну појединост квалификативног или пропратнооколносног типа. Конструкције типа „поклон са све машном“ одлика су колоквијалног језика, а поред партикуле *још* у сличним случајевима се као општеприхваћено средство наглашавања користи и интензификатор *и иштио*.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 2010: Миланка Бабић, *Опедџи из љрајмајичке синџаксе*, Источно Сарајево: Универзитет у Источном Сарајево.
- Јањушевић Оливери 2010: Ана Јањушевић Оливери, Категорија интензификације у савременом српском језику, *Луча: часопис за филозофију и теорију културе и друштва* XXIV, Никшић, 249-258.
- Јањушевић Оливери 2013: Ана Јањушевић Оливери, Функционално-семантичко поље вербалне интензификације у савременом српском језику, *Зборник радова Филозофској факултету у Приштини* XLIII/2, Косовска Митровица, 541-557.
- Јањушевић Оливери 2014: Ана Јањушевић Оливери, Прагматичко-семантичка анализа асверативних партикула у савременом српском језику, *Зборник радова Филозофској факултету у Приштини* XLIV/2, Косовска Митровица, 315-333.
- Ковачевић 2006: Милош Ковачевић, *Сјиси о сјилу и језику*, Бања Лука: Књижевна задруга.
- Мразовић 2009: Pavica Mrazović [на unutrašnjoj stranici: u saradnji sa Zorom Vukadinović], *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci - Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синџакса савременога српског језика. Проста реченица*, ред. Милка Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига - Нови Сад: Матица српска.
- РМС 1: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I, Нови Сад: Матица српска - Загреб: Матица хрватска, 1967.
- РМС 5: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, V, Нови Сад: Матица српска, 1973.
- РЈАЗУ 17: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1959.
- Ристић-Радић-Дугоњић 1999: Стана Ристић, Милана Радић-Дугоњић, *Реч. Смисао. Сазнање*, Београд: Филолошки факултет.
- Ристић 2009: Стана Ристић, *Модификација значења и лексички модификатори у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Сааведра 2008: Димка Сааведра, Значење партикула за изражавање логичких односа (на примеру српске партикуле *joш*), у: *Српски језик у (кон)џексиу*, ур. Милош Ковачевић, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет - Скупштина града Крагујевца, 85-99.
- Силић-Прањковић 2005: Josip Silić, Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Стевановић⁴1989: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II. Синџакса*, Београд: Научна књига.
- Стевовић 1960: Игрутин Стевовић, *Функционална граматика српскохрватског језика (љриручник за наставнике)*, Београд: Завод за издавање уџбеника Народне републике Србије.

ИЗВОРИ

- Andrić: Ivo Andrić, *Ex Ponto. Nemiri. Lirika*, Sabrana djela Ive Andrića, knj. 11, Sarajevo, 1976.
- Бећковић: Матија Бећковић, *О међувремену*, Београд: Политика – Народна књига, 2006.
- Bulatović: Miodrag Bulatović, *Crveni petao leti preta nebu*, Novi Sad: Stylos, 2000.
- Јовановић: Марија Јовановић, *Силејшкарчење са сојсјивеном душом*, Београд: Caligraph, 2004.
- Ковачевић: Милош Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, Београд: СКЗ–БИГЗ, 2003.
- Kurir: *Kurir*, br. 2272, god. VIII, 22. 1. 2010.
- Lalić: Mihailo Lalić, *Svadba*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.
- Mihailović: Dragoslav Mihailović, *Kad su cvetale tikve*, Beograd: BIGZ–SKZ, 1989.
- Настасијевић: Момчило Настасијевић, *Песме. Пријовейке. Дrame*, Српска књижевност у сто књига, књ. 72, Нови Сад: Матица српска – Београд: СКЗ, 1958.
- Побједа: *Побједа*, бр. 15377, год. LXIV, 29. 9. 2008.
- Политика: *Политика*, бр. 34036, год. CV, 10. 8. 2008.
- Секулић: Исидора Секулић, *Изравнања*, Београд: Гутенбергова галаксија, 2000.
- Селимовић: Меша Селимовић, *Дервиш и смрт*, Подгорица: Унирекс – Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- Ћопић: Бранко Ћопић, *Делије на Бихаћу*, Сабрана дела Бранка Ћопића, књ. 15, Београд: Просвета, 1985.
- Ћосић: Добрица Ћосић, *Корени*, Београд: Нолит, 1964.
- Crnjanski: Miloš Crnjanski, *Seobe, druga knjiga*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.
- www.korpus.matf.bg.ac.rs, 20. 9. 2010.

Ана М. Јанушевич Оливери

ПАРТИКУЛА *све* И ЕЕ УПОТРЕБЛЕНИЕ В СОВРЕМЕННОМ СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Р е з ю м е

В статье исследуется частица *све* с синтаксического, прагматического и семантического аспектов, на многообразном функционально-стилевом корпусе современного сербского языка. Исследование показало, что, в зависимости от преобладания одного из компонентов значения (включаемость, непрерывность, неожиданность), и по отношению к усиливаемому члену предложения, частица *све* может иметь тройкий смысл – градуативный, асверативный, эмфатический.

В случаях, подразумевающих непрерывное возрастание или регрессию определенного качества, выраженного сравнительной степенью прилагательного или наречия, частица *све* функционирует как градуативный интенсификатор. Тогда ее значение приближается к значению частиц *још*, *још* и *још*. Если же частицей *све* подчеркивается включаемость или непрерывность, связанная с предикацией предложения, тогда ее значение является асверативным. Таким образом, употребленный интенсификатор *све* сочетается с адвербиалами и адвербиальными клаузами, в позициях же перед адвербиалом места и времени, а также перед concessивными клаузами, его конкурентом является интенсификатор *чак*. В случае преобладания семантики неожиданности над основным значением включаемости/непрерывности, частица *све* является выразителем эмфатического интенсификатора, если употребляется в позициях перед глаголами, выражающими когнитивные процессы и чувства, затем в составе вопросительных предложений (риторических вопросов) в качестве интенсификатора вопросительных местоимений, и перед регуляторами *ко* и *шја* в клаузах, содержащих дополнение. В риторических вопросах в одной и той же функции используется и частица *још*, конкурирующая с частицей *све* и в случаях когда подчеркивает характерное явление квалификативного или сопровождающе-обстоятельного типа.